

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

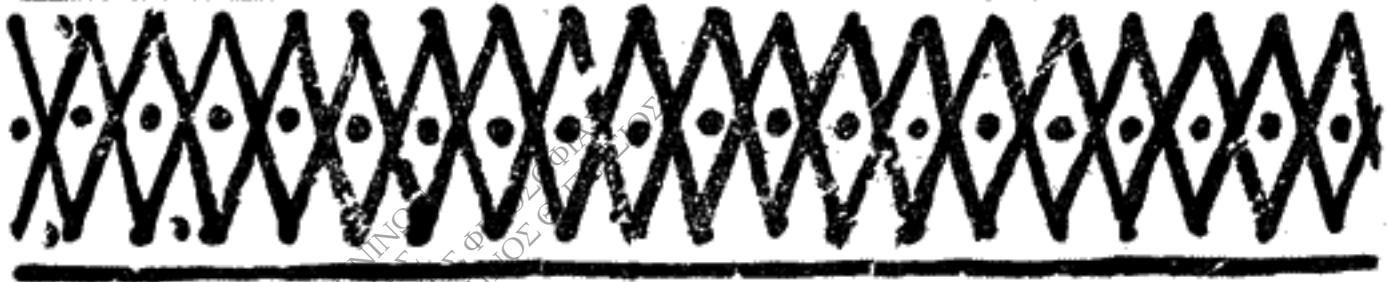
ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ
ΙΟΥΛΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1943

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΣΤΑΔΙΟΥ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

11
17.4.2008

ΕΝΑ ΣΧΟΛΙΟ ΣΤΗΝ “ΟΔΥΣΕΙΑ,”

Ένα πρόσφατο κριτικό δοκίμιο για την «Οδύσεια» έδωσε την αφορμή στην επιστολή που ακολουθεί. Και η αφορμή δεν πηγάζει από διάθεση απαντητικής αντικριτικής. Ο συντάχτης του κριτικού δοκίμιου είναι νέος και — σκέφθηκα — στην ηλικία που αντιπροσωπεί το υπέφθυνο τούτο σχόλιο μπορεί να μην είναι άχρηστο :

Αγαπητέ κ. Λαούρδα,

Το έργο της τέχνης έχει τάνησυχαστικά χαρακτηριστικά που δίνει ο μεγάλος φλαμανδός μυστικός Ruysbroeck στον Έρωτα: « Δίνει περισσότερα απ' ό,τι μπορούμε να δεχτούμε και ζητάει περισσότερα απ' ό,τι μπορούμε να δόσουμε » — γι' αφοτήσχα πολύ, σα να το περίμενα, διάβασα το κριτικόσας δοκίμιο για την «Οδύσεια».

Εχτιμώ τη νεαρήσας σοφία και την καλοπροαίρετη, ας είναι κι άγουρη λίγο ακόμα, κριτικήσας διάθεση, και παρ' όλη τη δυσφορία και την αντιπάθειάμου ν' απαντώ, πήρα την απόφαση, τιμώντας την ηλικία που αντιπροσωπείβετε, να χρησιμοποιήσω ως αφορμή τους στοχασμούς και τα παθήματάσας και να δώσω ένα υπέφθυνο, σύντομο πολύ, σχόλιο της «Οδύσειας». Γιατι βλέπω, διαβάζοντάσας, πως είναι ανάγκη' πολλα που μου φαίνονται αφτονόητα απόμειναν για σας αινίγματα και προβλήματα' άλα πάλι τα ξηγήσατε παρεξηγώντας τα ολότελα' όχι γιατι είταγ δύσκολα, παρα γιατι δεν μπορέσατε να μπειτε μεμιας, χωρις την αποπλανητική σε τέτοια θέματα μεσολάβηση της λογικεβόμενης ανάλυσης, στον κεντρικό δημιουργικό στρόβιλο που γένησε όλο το έργο' αν μπαίνατε και ξεκινούσατε αποκει την κριτικήσας πορεία, όλα θα σας φαίνονταν τότε απλούστατες, αναγκαστικές κι άμεσες, συνέπειες της αρχικής κίνησης.

Θα προσπαθήσω στο σύντομο τούτο σημείωμα να σας βοηθήσω' κ' επειδη, όταν πρόκειται για βαθύτερες προσωπικές εμπειρίες, καμια δεν έχω εμπιστοσύνη στη διαλογική συζήτηση, θα μου επιτρέψετε, όταν πια φτάσουμε στο δημιουργικό στρόβιλο που είπαμε, να κάμω μια μικρή εξομολόγηση' είναι η μόνη φόρμα, θαρω, που μπορεί να πάρει η ψυχή για να μην παραμορφωθεί υπερβολικά περνώντας από τις λέξεις.

Ας αγγίξουμε λοιπον κατά σειρά τα θέματα που σας απασχολουν στο κριτικόσας, ως το λέτε, δοκίμιο:

•••

1.— Τίποτα, αλήθεια, πιο επιπόλαιο και πιο άγνοο από τη συζήτηση αν είναι ή δεν είναι η «Οδύσεια» έπος κι αν το έπος είναι συγχρονισμένη μορφή τέχνης. Οι γραματολόγοι έρχονται αφού περάσουν οι δημιουργοι' κρατουν μέτρα και μετρον και βγάνουν νόμους χρήσιμους για την επιστήμη τους, άχρηστους όμως στο δημιουργο' αφοτος έχει το δικαίωμα και τη δύναμη — αφο θα πει δημιουργία — να τους παραβει δημιουργώντας νέους. Όταν μια ζωντανή ψυχή νιώσει, χωρις αισθητικές αποτα πριν θεωρίες, την ανάγκη να δημιουργήσει, τότε, όποια μορφή κι αν πάρει η δημιουργίατης, δεν μπορεί παρα νάναι ζωντανή. Μορφή κι ουσία είναι ένα.

Αφήνω που, για μένα, επικότερη εποχή από τη δικήμας δεν υπάρχει. Σε τέτοιες εποχές μεσοβασιλείας, όπου ένας Μύθος διαλύεται κ' ένας άλλος μάχεται να συγκροτηθεί, δημιουργούνται τα έπη. Για μένα η «Οδύσεια» είναι μια νέα επικοδραματική προσπάθεια του σύχρονου ανθρώπου, περνώντας όλα τα στάδια της σημερινής αγωνίας, κυνηγώντας τις πιο παράτολμες ελπίδες, να βρει τη λύτρωση. Ποιά λύτρωση; Δεν την ξέρει ξεκινώντας' τη δημιουργεί ολοένα με τις χαρες και τις πίκρες του, με τίς αποτυχίες, τις επιτυχίες και τις απογοήτεψες, παλέβοντας. Ο σύχρονος αληθινος άνθρωπος που ζει βαθια την εποχήτου, είμαι βέβαιος, συνειδητα ή υποζύνειδα, αφοτον τον αγώνα αγωνίζεται.

Στις εποχές τούτες της μεσοβασιλείας μια πνεματική προσπάθεια μπορεί ή να κοιτάζει πίσω δικαιόνοντας και κρινοντας τον παλιο πολιτισμο που γκρεμίζεται, ή να κοιτάζει μπροστα και ν' αγωνίζεται να

προφητέψει και διατυπώσει τον καινούριο. Ο Οδυσσεύς αγωνίζεται κοιτάζοντας μπροστά. Ίσως (κανένας δεν το ξέρει αφο, τα δισέγγονάμας μονάχα θα το μάθουν) ίσως γιατί ζυγόνουμε, δεν απέχουμε πια πολυ απο το νέο Μύθο. Πάντως ο Οδυσσεύς προχωράει ακατάπαφτα, με τεντομένο το λαιμο, μπροστα — σαν τρυγονοσοούρτης.

2.— Για το 17σύλλαβο σώστα τα λέτε έγραφα σε 17σύλλαβο στίχο γιατι αφοτος ακολουθούσε πιστότερα τον κυματισμο που είχε το αίμαμού όταν εξούσα την Οδύσεια. Ο στίχος δεν είναι φόρεμα που το βάνεις στη συγκίνησησου για να την κάμεις τραγούδι· στίχος και συγκίνηση γενιούνται μονοστιγμια, αζεκόρμιστα, όπως γίνεται ο άνθρωπος, ψυχη και σώμα, ένα.

Και γι' αφοτο νομίζω πως εδω κάνετε μια παρατήρηση πολυ γονιμοποιησιμη, που όμως την αφήσατε δυστυχως και πέρασε αγόνιμοποιητη· είταν η παρατήρηση αφοτη ένα παραπόρτι απόπου θα μπορούσατε να μπειτε στην «Οδύσεια»· μα προσπεράσατε. Χρησιμοποιω, λέτε, το 17σύλλαβο γιατι αφοτος — αφοτος κι όχι ο 15σύλλαβος — ακολουθάει κυματισμο ανατολίτικης καρδιας. Αποκαλυπτικά αληθινο· ούτε βλέπω ούτε ακούω ούτε γέβουμαι ούτε οσφραίνουμαι ούτε αγγίζω τον κόσμο «ελληνιστι» (με τη στενη ειδικεμένη ένοια που δίνετε στη λέξη τούτη). Ούτε και πάλι ανατολίτικα. Μα για τις ένοιες Ελλάδα κι Ανατολη και για μιαν άλλη τρίτη ένοια, θα μιλήσουμε παρακάτω.

Κατηγοράτε μερικους 17σύλλαβους που οι τονισμοίτους απέχουν πολυ· όμως για το δικόμου το αφοτι οι τέτοιιοι στίχοι έχουν ένα περίπαθο, σα να κόβεται η αναπνοήσου, μουσικο παιχνιδισμα, ένα λύγισμα μακροτρικούμιστο, κάτι το φιδίσιο που δεν έχει κόκαλα — κ' οι τέτοιιοι στίχοι μου είναι απαραίτητοι για ν' αποδώσω ομοιόρυθμο εσωτερικόμου τρικύμισμα.

Κάθε στίχος αληθινοσ γενιέται με τον τονισμότου· η συγκίνηση που τον γένησε τούδοκε αναγκαστικά το ρυθμότης. Δε γράφω ποτε ποίηση εγκεφαλικά· ποτε δεν κάνω στίχο μιαν ιδέα, αν δε μετουσιωθεί πρώτα η ιδέα αφοτη μέσα μου και γίνει χτυποκάρδι. Γι' αφοτο οι τονισμοι της «Οδύσειας» έχουν, χωρις συνειδητήμου προσπάθεια, εσωτερικη αναγκαιότητα που, σίγουρα, δεν είναι πάντα φανερη σε ανθρώπους που ακολουθουν διαφορετικόμου μέσατους ρυθμο. Πρέπει κανεις να ζήσει τον κάθε στίχο σα να τον γενούσε, για να μπορεί να τον κρίνει.

3, α'.— Πολες ανοησίες έχουν γραφει για το 33.333. Ο αριθμοσ 3 μου είναι ιεροσ απλούστατα γιατι είναι η αριθμητικη έκφραση της διαλεχτικης πορείας του νου απο τη θέση στην αντίθεση κι αποκει στην απο-

κορύφωση κάθε προσπάθειας, στη σύνθεση.

Δεν μπορω ποτε να σκεφτω και να παραδεχτω το Α χωρις ταφτόχρονα να σκεφτω και να παραδεχτω και το αντίθετότου, το -Α, και να θελήσω εφτυς, για να γλυτώσω απο την αντινομία, να ολοκληρώσω και τα δυο σε μιαν σύνθεση, στο Α'. Το Α μου φαίνεται πάντα μισερο, — όσο κι αν είναι χρήσιμο στην πραχτικη ζωη, — το -Α μου φαίνεται μισερο κι αφοτο κι άγονο, και μονο το Α' κατορθώνει να στερεόσει, να γονιμοποιήσει και να φράνει το στοχασμόμου.

Ο τριαδικος αφοτος ρυθμοσ, μετατοπιζόμενος απο το διαλεχτικο συλογισμο στη μεταφυσικη και στο μυστικον οραματισμο, γένησε όλες τις Άγιες Τριάδες σε τόσεσ θρησκείες. Πατέρας, Μάνα και Γιος αποτελουν μιαν τόσο ολοφάνερα άρτια ολότητα, που είταν φυσικο, απο το πρώτο ξύπνημα του ανθρώπινου λογισμοου, να θεοποιηθει.

Νά γιατι απ' όλες του τις πλεβρες ο αριθμοσ 3 μπορει να θεωρηθει και θεωρήθηκε ιεροσ· στην περίπτωση όμως της «Οδύσειας» δεν είναι ανάγκη να καταφύγετε σε μυστικισμοσ κι ασιατισμοσ· ο αριθμοσ 3 είναι εκειμέσα ιεροσ γιατι συμβολίζει τη διαλεχτικη πορεία που ακολουθα η σκέψη κ' η πράξη του Οδυσέα.

β'.— Κι ακόμα τούτη τη μικρη πληροφορία: Για να φτάσω στο μοιραίο αριθμο πούχει η «Οδύσεια», φαντάζεστε πως πρόστεσα επίτηδες παραπανίσιους στίχοσ· δεν πρόστεσα, αφάίρεσα. Η έχτη προτελεφταία γραφη της «Οδύσειας» είχε 42,500 στίχοσ· για να βγάλω τους ενια χιλιάδες τόσοσ στίχοσ, πόνεσα πολυ· σα νάκοβα ζωντανη σαρκα.

4, α'.— Στο κρίσιμο εξελικτικο στάδιο που περνα η δημοτικημας, είναι φυσικο κι απαραίτητο — κ' εξαιρετικά χρήσιμο — ένας δημιουργοσ να λάχταρίζει με απληστία να θησαβρίσει και να σώσει όσο μπορει μεγαλύτερο γλωσικο πλούτο· κοιτάχτε τις ομόλογες εποχες του Ντάντε, του Ραμπελαι, του Λούθηρου. Η γλώσσαμας, απο την τεμπελια και τη γλωσικη αμορφωσια των «διανοούμενων», απο τη γλωσικη διαφθορα του λαου με το σκολιο και τις εφημερίδες, κιντυνέβει να παραμορφωθεί και να φτωχίγει· τον κίντυνο αφοτον τονε ζει με αγωνία — κάθε λέξη είναι κ' ένα κομάτι ψυχη — περισσότερο απ' όλους ο δημιουργοσ· γιατι αφοτος νιόθει πως η μεγαλύτερη εφθύνη πέφτει απάνωτου· ανοίγει λοιπον διάπλατα τις πόρτες στο έργοτου για να βρουν εκειμέσα τα ουσιαστικά και τα επίθετα που κιντυνέβουν καταφύγιο.

Έτσι έγινε πάντα· ο δημιουργοσ, στις εποχες τούτες του κιντύνου, και να ξέρει πως το λεξιλόγιότου μπορει να γίνει πληθωρικο, θα θέλει, δεν μπορει ν' αντισταθει — δεν πρέπει — στην ανάγκη να δεχτει κά-

τω απο τη στέγη του όλους τους ξεσπίτους γλωσσικούς πρόσφυγες που κιντύνεβουν να χαθούν· έτσι μονάχα μπορεί να σωθει όσο γίνεται περισσότερος πλούτος γλωσσικός, δηλ. ψυχικός.

β'.—Μην ξαφνιάζεστε πως η γλώσσα της «Οδύσειας» είναι ασυνήθιστη στην «καθημερινή ομιλία». Μα το ξέρετε, η γλώσσα της ποιησης ποτε δεν είναι απλώς η λαλούμενη γλώσσα όπως λαλιέται· πάντα παίρνει ένα τόνο υψηλότερο απο την καθημερινή ζωή, και μοιραία προσωπικό. Ο ποιητής, θέλοντας και μη, πλάθει τη γλώσσα κατ' εικόνα κι ομοίότητος — όπως κάθε δημιουργός τα πλάσματά του. Η «περίλαμψη Δημοτική» με τα λόγια τα «*rexa et hirsuta*» που την έγραφε ο Ντάντες με βάση, φυσικά, τη μητρική ντοπιολαλιά του, έχει όλα τα κακοτράχαλα αφστηρα σουσουμία του αγέρωχου Φλωρεντίνου.

γ'.—Κρητικούς ιδιωτισμούς έχω λιγότερους απ' όσους και σεις νομίζετε. Είχα κάποτε δημοσιέψει στα «Νεοελληνικά Γράματα» πως στοιχηματίζω με όποιον θέλει πως στη μετάφρασή μου, μέσα στους 14.200 στίχους του Ντάντε, δεν υπάρχουν μήτε 14 αποκλειστικά κρητικές λέξεις· μήτε μια κρητικιά λέξη στους χίλιους στίχους! Όμοιο τώρα στοίχημα βάνω για την «Οδύσεια»· σε όλη την «Οδύσεια» δεν υπάρχουν μήτε 33 αποκλειστικά κρητικές λέξεις.

Το ξέρω θετικά, γιατί με μεγάλη προσοχή το απόφυγα· μονάχα όταν δεν υπήρχε άλλη πανελλήνια λέξη (όπως λ.χ. ζάλο = βήμα, ψυχανεμίζουμαι, σεισηλίζω, μαδάρα = γυμνο τραχι βουνο, μαγληνος = λειός, μανοκυρουδάτο = παιδι που ζουν η μάνα κι ο κύρηστος, κλπ.), τότε μονάχα χρησιμοποίησα κρητικές λέξεις.

δ'.—Ό,τι είναι κρητικό στην «Οδύσεια», — κι αφοτο παραπλανάει και τους πιο καλοπροαίρετους αναγνώστες — είναι όχι η γλώσσα παρα ο ρυθμός, ο αγέρας του τραγουδιού, ο βηματισμός της ψυχής· αφοτος είναι αποκλειστικά κρητικός, και δεν μπορούσε, φυσικά, παρα νάναι· αν είμουνα χιώτης, θάταν χιώτικος, αν είμουνα ρουμελιώτης, ρουμελιώτικος. Μα έτυχε — και δε λυπούμαι — νάμαι Κρητικός.

ε'.—Αγαπώ τα επίθετα όχι ως απλά, καθώς νομίζετε, στολίδια· νιώθω την ανάγκη να εκφράσω απ' όλες τις μεριες, σφαιρικά, τη συγκίνησή μου· κ' επειδή η συγκίνηση αφοτη ποτε δεν είναι απλή, ποτε θετική μονάχα ή αρνητική, παρα και τα δυο μαζί κι ακόμα κάτι άλλο, γι' αφοτο μου είναι αδύνατο να περιοριστώ σ' ένα επίθετο. Ένα τέτοιο επίθετο, όποιο και νάταν, θα κουτσούρευε τη συγκίνησή μου, κ' είμαι υποχρεωμένος, — για να μείνω πιστος στη συγκίνηση αφοτη και να μην την προδώσω, — να επικαλεστώ κι άλλο επίθετο, συχνά αντίθετο με το προηγούμενο, πάντως με διαφορετικό περιεχόμενο· να δω δηλ. το

ουσιαστικό, κι απο την άλη (την εξίσου για μένα υπαρχτή και νόμιμη) πλεβράτου· έτσι μονάχα μπορώ, πολιορκώντας ένα νόημα ολούθε, να το κυριέψω, δηλ. να το εκφράσω.

Ο πλούτος κ' η ποικιλία κ' η αγάπη μου για το επίθετο κ' η συχνή τραχύτητά του είναι επίταχτική ανάγκη της πολύπλοκης εσωτερικής μου ματιας κι όχι, καθόλου, διακόσμηση. Τίποτα για μένα δεν υπάρχει ουσιαστικότερο απο το επίθετο. Η προσπάθεια να βρεις ένα ακριβολογημένο επίθετο για να περικλείσεις μέσα του την ουσία να μη χαθει, είναι σχεδον πάντα οδυνηρή· κ' η λαχτάρα τις συνυπάρχουσες αντίθετες ιδιότητες ενος ουσιαστικού να τις εκφράσεις όλες και να μην καταδικάσεις καμία ουσιώδη σε θάνατο, είναι αληθινα τραγική· καμία σχέση δεν έχει (μονάχα όποιος έχει ζήσει το μαρτύριο αφοτο, το ξέρει) καμία σχέση με την τόσο συχνά αμέριμνη, παιχνιδιάρικη, «χρωματοχαρη» διακοσμητική διάθεση.

Φυσικά, σε μη πολύπλοκη, αφελή και ουνεμδητα αφοτοπεριορισμένη ματια, μια τέτοια ποικιλία δεν μπορεί να γίνει νοητή παρα ως «διακόσμηση», «ρητορεία», ως «βόεια ρήματα οφρυς έχοντα και λόφους». Γι' αφοτο τέλεια αναγνωρίζω κ' εξηγώ το ξάφνιασμά σας και την ελαφρη ζάλη· κι όχι μονάχα εσας. Είστε «κλασικός Έλληνας», καθώς λέτε, κ' εγώ «Ανατολίτης», καθώς λέτε· τι θάλεγε ένας απο κείνους που έχτισαν τον Παρθενώνα αν έβλεπε μια γοθτική Μητρόπολη; Πως είναι παραφορτομένη απο θεους, ανθρώπους, ζώα και χιμαιρες, γεμάτη ανήσυχια, μυστικά παλέματα απο φως και σκοτάδι, ασυνάρτητη, ανησυχαστική, βάρβαρη· τα ίδια λέτε και σεις, πιστος στη μέσασας αρχαία ελληνική dominante. Πολυ σωστα· θάπρεπε μονάχα ν' αναγνωρίσετε πως υπάρχουν κ' είναι νόμιμες σε άλλους ανθρώπους άλλες dominante.

ζ'.—Σίγουρα είναι ατομική εξομολόγηση η «Οδύσεια» — καθώς και κάθε δημιουργία. Μα ένα άτομο δεν υπάρχει ποτε ξεκρέμαστο, είναι δεμένο με τη ράτσα του, με τον τόπο του, με την εποχή του, με όλες τις ανθρωπινες ρίζες στο χώμα· αντιπροσωπέβει λοιπον, ανάλογα με την αξία του, ωρισμένη σειρά ανθρώπους και τη ράτσα του και την εποχή του και τον άνθρωπο γενικά. Η «Οδύσεια» γίνεται αναγκαστικά εξομολόγηση, αγωνία και λύτρωση και του αναγνώστη, αρκει ο αναγνώστης αφοτος νάχει ομοιόρυθμα κινούμενο αίμα με τον άνθρωπο που έγραψε την «Οδύσεια».

Βλέπω πως δε γλυτόσατε ακόμα απο τα λογικά σχήματα που χωρίζουν για λόγους πραχτικής ανάγκης και φιλοσοφικής συνενόησης το «υποκειμενικό» απο το «αντικειμενικό»· κ' έτσι την εξομολόγηση τη θεωρείτε ως μειονέκτημα. Προτιμώ τη γνώμη του Γκαίτε: «Αν θες ν' αφήσεις

στις μελούμενες γενεές κάτι ωφέλιμο, αφτο δεν μπορεί νάναι παρα η εξομολόγηση».

ε'. — Παρατρέχω μερικέςσας ανακρίβειες εδώ' πολλα απο τα επίθετα που μου αποδίδετε και δε σας αρέσουν. (μυγδαλόγελάστρα, κοψοβούλης, καρδαμοκοιτάζω, νυχτοπέτα) είναι δημοτικά' κι άλλα, που μου αποδίδετε πάλι και σας αρέσουν, είναι κι αφτα δημοτικά (παραφρη, ασπρογαλάζα, σπαθοφρύδα).

Μια όμως εδώ λεπτομέρεια είναι δυστυχώς σημαντική, γιατί δείχνει πόσο κι ο πιο καλοπρόθετος και καλοαναθρεμένος κριτής μπορεί να πέσει σε ασυγχώρητη αδικία και επίπολα ιδιότητα: Λέτε πως τάχατε για χάρη του μέτρου γράφω χερούκλα αντι χέρι! Μεγάλη ντροπή. Χεράκι - χέρι - χέρα - χερούκλα είναι τέσσερεις διαφορετικές λέξεις για τέσσερεις διαφορετικές ενοίες' είδατε ποτε να μεταχειριστώ χέρα και χερούκλα για την Ελένη και χεράκι για τον Οδυσέα; Η παρατήρησήσας αφτη είναι περισσότερο απ' ό,τι συνήθως επιτρέπεται «βιαστική», και μπορεί να γενήσει δυσπιστία για όλοσας τὸ «κριτικό δοκίμιο».

5 — Τούτη όμως εδώ δεν είναι καθόλου λεπτομέρεια και πρέπει να την αναφέρω, πριν να φτάσω στον κεντρικό πυρήνα της κριτικήςσας, που γένησε όλες τις παρερμηνείες. Λέτε: «Ο Οδυσέας θα πρέπει νάχει σάπια ψυχη και σάπιες αισθήσεις, όταν αφήνει την Ελένη προτου την καταχτήσει». Και δε νιώσατε το θεοφάνερο: Η αρπαγή της Ελένης απο τον Οδυσέα δεν ήταν ερωτική' η Ελένη πλαντούσε πια στη Σπάρτη κ' ήθελε να φύγει' κι ο Οδυσέας ήθελε να την πάρει μαζίτου, ως νέο «δούρειο ἵππο» του, να την ακουμπήσει στον ετοιμόροπο πια πολιτισμο της Κρήτης και να τον γκρεμίσει.

Και το ίδιο επεισόδιο σε άλλο πάτωμα ερμηνείας: Η Ελένη είναι η αχαιική Ομορφια, που σμίγοντας με το βάρβαρο Δωριέα, δημιουργει τον εληνικο πολιτισμο. Κι ο Οδυσέας, εφτυς ως ο σκοπος αφτος πραγματοποιήθηκε (όταν ειδη την Ελένη στην αγκαλια του βάρβαρου), έφυγε, αφήνοντας την Ελένη ν' αποτελέψει την αποστολήτης — να θρέψει, να μετουσιώσει στο σπλάχνοτης το βάρβαρο σπόρο και να γενήσει το γιο, τον Έληνα. Μα ο Οδυσέας, φυσικα, δεν αποχωρίζεται την Ελένη με γαλήνη — κι αφτο σίγουρα σας ξεγέλασε φέβγει με την αγιάτρευτη πίκρα που νιώθει πάντα ένας άντρας όταν βλέπει μιαν όμορφη γυναίκα στην αγκαλια ενός άλλου, κι ας μην είχε θέσει σκοπότου να την καταχτήσει. Η Ελένη είναι σώμα ζεστο, δέν είναι άσαρκη ιδέα, και δεν μπορούσε να την αποχωριστεί για πάντα ο Οδυσέας χωρις να σπαραχτεί. Όμως έπρεπε να φύγει, κ' έφυγε' τί νάκανε μαζίτης; Μοναδικος σκοπόστου δεν ήταν να συν-

τρέξει στη δημιουργία Εληνικου πολιτισμου, ενόνοντας Αχαιους και βάρβαρους Δωριεις' η Ελένη ήταν μονάχα ένας απο τους σταθμους της πορείαςτου.

Μη γελιέστε' για να κατανοήσεις ένα έργο δεν αρκει, όπως λέτε, η αγάπη' είναι απαραίτητη, μα δεν αρκει' χρειάζεται ακόμα και σωματική και ψυχική συγγένεια. (Μην πείτε πως το να υπάρχει η αγάπη αφτο προϋποθέτει και τη συγγένεια τούτη' συχνα αγαπούμε τ' αντίθετά μας.) Αν υπάρχει μονάχα η αγάπη, η κατανόηση προχωρα ενθουσιαστικα, ασκόνταφτα, ως ένα σημείο' κ' ύστερα, όσο βαθαινεις, αρχίζουν οι δισταγμοι, τα ξαφνιασματα, οι απορίες, οι παρεξήγησες, η δυσφορία.

Νομίζω πως αφτο πάθατε εσεις.

6. — Και νά γιατι μόλις πάψατε να κυκλοφορείτε στ' ορατο περίβλημα του έργου — επικη ή όχι μορφη, φόρμα του στίχου, γλωσσικος πλούτος, επίθετα — και θελήσατε να βαθύνετε λίγο, να κατεβείτε στις ρίζες, ξέσπασαν, αθεράπεφτες πια, οι αντιγνώμιες. Γιατι βρεθήκατε τόρα, ξαφνιασμένος, μπροστα σ' ένα εσωτερικο στρόβιλο όχι μονάχα διαφορετικο παρα κι αντίθετο με όλα τα τόσο γνώριμα κι αγαπητάσας κλασικα πρότυπα.

Η στιγμή τούτη για σας ήταν κρίσιμη' απο αφτην κρέμουνταν όλη η αξία ή αναξιοότητα της κριτικήςσας απόπειρας. Δυο δρόμοι τίμιοι υπήρχαν. Ή να πείτε: Τούτος είναι ένας κόσμος αντίθετος με τον εδικόμου, αντικλασικος, αντιεληνικος, δεν μπορω να τον καταλάβω' και δεν μπορω να τον καταλάβω γιατι δεν τον αγαπω' τον μισω μάλιστα' είναι αντίθετος με την ιδιοσυγγρασίαμου και την ανατροφήμου. Μου λείπουν έτσι τα στοιχειώδη προσπατούμενα για μια τίμια κριτική. Graecum non est, non legitur. Δεν είναι λοιπον έντιμο να κρίνω.

Αφτος είναι ο ένας δρόμος, ο πιο φρόνιμος' ο άλλος είναι πολυ πιο δύσκολος, χρειάζονταν εξαιρετική διαισθητική δύναμη κι ωριμότητα. Αφτον τον πήραν μονάχα μεγάλοι κριτικοι. Να πείτε: Τούτος είναι ένας κόσμος αντίθετος με τον εδικόμου' όμως ανθρώπινος πάντα. Αναγκαστικα λοιπον έχουμε κ' οι δυο κοινα στοιχεια, τ' ανθρώπινα' απάνω σε αφτα θα στηριχτώ και θα προσπαθήσω, μπαίνοντας στον ξένο στρόβιλο, να μαντέψω τον τρόπο που βλέπει και νιώθει ο άνθρωπος αφτος τον κόσμο, και, σύμφωνα με την ψυχήτου κι όχι με την εδικήμου, θα τον κρίνω. Υπάρχει η γενικη έννια δέντρο' υπάρχουν και τα διαφορετικα είδη: ελια, χουρμαδια. Αφτος είναι χουρμαδια, εγω ελια' δε θα ζητήσω λοιπον απο αφτον φύλα μικρα ασημένια, με αφστηρο περίγραμμα, με σεμνα κλώνάρια' ούτε θα περιφρονήσω ή θα θυμόσω αν δεν κάνει ελιες' είναι χουρμαδια, θα κρίνω

αν αντάξια με το χώμα που της έτυχε, με το νερό, με το κλίμα, πετάχτηκαν τα βγάγια της και μέστοσαν οι χουρμάδες.

Δύσκολος, το ξαναλέω, δρόμος, και το δρόμο αφτον δεν τον πήρατε' πήρατε με αφέλεια ένα τρίτο δρόμο — τον πολυπατημένο, τον πιο έφοκλο, που ανοίγεται με παραπλανητική φυσικότητα μπροστα απο τα πόδια του ανθρώπου. Το τόσο γεμάτο εφθόνη δίλημα δεν το καταλάβατε, και κινήσατε χωρίς διαταγμο, ανοίγοντας τα κλασικάσας μέτρα, να μετράτε και να κρίνετε ένα απο αντίθετο, αντικλασικο σπόρο, ξεφουντομένο δέντρο' κι αρχίζει τώρα η ελια να παραξενέβεται και να θυμόνει όχι μονάχα γιατί η χουρμαδια κάνει χουρμάδες παρα και γιατί δεν κάνει ελιες.

Νά γιατί τόσο βγήκε ρηχη η φιλοσοφικη και ποιητικη ανάλυση που κάνετε της «Οδύσειας». Έπρεπε εφτυς εξαρχης καθαρα και τίμια να χωρίσετε τους δυο κόσμους, την Ελλάδα (αφτο που λέτε «Ελλάδα») και την Ανατολη (αφτο που λέτε «Ανατολη») ή, αν προτιμάτε, τον Έλληνα Απόλωνα και τον ασιάτη Διόνυσο. Τη διονυσιακη αξεδίψαστη λαχτάρα για το άπειρο, την ορμη που δεν ανέχεται και σπάζει ολα τα σύνορα' και το απολώνιο τείχος που ύψωσε η ελληνικη ψυχη για να μη βλέπει την άβυσσο' κ' έτσι καλα οχυρομένη, στερεομένη σε μια λουρίδα γης που μόλοσε απάνω απο το χάος, να βάλει τάξη, ν' αναγνωρίσει σύνορα και να οικοδομήσει.

Κι αφου κάμετε το χωρισμο αφτον, να πείτε: Ο ποιητης της «Οδύσειας» έχει αντιελληνικο οραμα ζωης, αντίθετο με το δικόμου' κι όπως επιβάλει η κριτικη δικαιοσύνη και τιμη, θα τον κρίνω παίρνοντας ως βάση όχι τα αιτήματα της εδικήςμου κοσμοθεωρίας, παρα της εδικήςτου' γιατί έτσι μονάχα κρίνονται τα εργα: «Ξωθεν». Θα προσπαθήσω λοιπαν, όσο μπορω, να ζήσω το στρόβιλότου.

Μα, είπαμε, αφτο δεν το κάματε' κι απο τότε πια όλεςσας οι απορίες κ' οι παρεξηγήσες έρχονται ως αναγκαστικες συνέπειες' όσα μέσα στην «Οδύσεια» πείραζαν την «ελληνικότητά»σας, δεν τα φωτίσατε, δεν τα κατανοήσατε και — πράμα απίστεφτο — κάπου κάπου άρχισαν κ' οι χοντρολογίες. Όλα τα αντιελληνικα στην «Οδύσεια» τα χαραχτηρίσατε «τερατολογία» και τον άνθρωπο που τάγραψε πως έχει «απίστεφτα διαστρεβλομένες αισθήσεις»!

(Άπρεπες κι άδικες φράσες που δε θίγουν εμένα' θίγουν εσας. Είναι χοντρολογίες πνεματικες κ' ηθικες κ' ίσως να μη σας τεριάζουν' γιατί, έτσι μου φάνηκε, η ποιότητάσας είναι εξαίρετη, και φιλοδοξείτε, ακολουθώντας ορισμένο πρότυπο, να κρατήσετε υψηλα το ήθος του πνεματικού ανθρώπου.)

Η «ψέφτικη» αφτη και «φριχτη» ιδεολογία, όπως τη λέτε, η αντικλασικη, η μπα-

ροκ, η «ανατολίτικη», έχει δημιουργήσει σε όλη την επιφάνεια της γης και σε όλες τις εποχες ανότατα έργα — στην τέχνη, στη σκέψη, στην πράξη — κ' έχει, με την αγάπητης κι αφτη και με το πείσμα και με τον εδικότης, αντιελληνικο, τρόπο, μετουσιώσει τόσο λάσπη σε πνέμα. Αν λείψει, θα χάσει τη μια φτερούγατου το Πνέμα.

Ένα τραγούδι, ένα όνειρο, ένα παραμύθι δεν είναι μέσα στην «Οδύσεια», όπως νομίζετε, «κατασκεβη» — όπως θάταν αν η ατμόσφαιρα του έργου είταν «ελληνικη»' αν είχατε μπει στο στρόβιλο που δημιούργησε αφτο το έργο και βλέπατε «έκ τών ένδον», θα νιόθατε την εσωτερικη αναγκαιότητα της κάθε λεπτομέρειας. Και τις ψυχικες μεταβάσες απο τη μια κατάσταση στην άλλη θα τις ζούσατε τότε σα φυσικο πέρασμα. Όλες τούτες τις μεταμόρφωσες όποιος τις ζει «Ξωθεν» τις νιόθει τόσο φυσιολογικες, απλες κι απαραίτητες, όσο και τ' ωρίμωσμα ενος καρπου — του σταφυλιου να πούμε: απο το κουτσούρι στο βλαστο, απο το βλαστο στο ανθισμένο τσαμπι, αποκει στην αγουρίδα, αποκει στο γλυκο σταφύλι, αποκει στο κρασι, αποκει στο τραγούδι.

7 — Μα ας δούμε τώρα απο κοντα την έννοια της Ελλάδας που, πιστος στα κλασικάσας πρότυπα, τη χρησιμοποιείτε πάντα απάνωμου ως μέτρο. Θα προσπαθήσω να σας βοηθήσω να δείτε καθαρότερα τί μας χωρίζει και τί γέφυρα μπορει να υπάρξει ανάμεσά μας, αν θέλετε να την περάσετε.

Πρώτα πρώτα, το ξέρετε καλα, δυο είναι τα ρέματα που δημιούργησαν των αρχαίο ελληνικο πολιτισμο: το υπόγειο σκοτεινο ρέμα, ο Διόνυσος, και το απάνω, το φωτεινο, ο Απόλωνας. Ξέρετε ακόμα καλα πόσο το υπόγειο ρέμα πότιζε κ' έθρεφε τους απάνω καρπους' αν έλειπε ο Διόνυσος, ο Απόλωνας θ' απόμενε αναιμικος. Όστε έχουμε δυο αρχέγονες εληνογονικες ρίζες.

Πέρασαν δυο τρεις χιλιάδες χρόνια' πόσα καινούρια αίματα πλούτισαν το αίμαμας; Τί να τα κάμουμε λοιπον όλα αφτα τα νεότερα πλούτη; Δυο δρόμοι: Ή να κουτσουρέψουμε τα πάντα και ν' αφήσουμε μονάχα μέσαμας την αρχαίαν Ελλάδα, — κι απο αφτη, μονάχα την απολώνια, — ή να βαλθούμε πια, αθεράπεφτα επίγονοι, να τους ακολουθούμε (να τους φτάσοουμε δε γίνεται) και να προσπαθούμε να δημιουργήσουμε τη σύνθεση απ' όλα αφτα τα αίματα και να βρούμε την έκφραση του υπερελληνικούμας πλούτου.

Προτιμάτε τον πρώτο δρόμο' αρχαίος κλασικος Έλληνας' εγω το δέφτερο. Και σε όλη την «Οδύσεια» αφτη τη σύνθεση προσπαθούσα να κάμω κι' αφτη την έκφραση να βρω. Ο Οδυσέας δεν υποτυπώνει μονάχα

γενικά το νεότερο άνθρωπο που λαχταρίζει μια νέα ανώτερη μορφή ζωής, παρα κ'είδικα τον Έλληνα, που έχει να λύσει ένα τόσο θεμελιακό της μοίρας του δίλημα: ο Οδυσσεύς διαλέγει και ζει τη λύση που του φαίνεται η πιο σωστή: δε ζητάει το κουτσούρεμα, δεν αρνιέται τίποτα: ζητάει τη σύνθεση.

8.— Ας δούμε τώρα την ένια της Ανατολής. Το κύριο χαρακτηριστικό της Ελλάδας είναι: ύστερα από πολλή αγώνα, η κατοχύρωση του εγώ, το στέρεο περίγραμμα που υποτάζει τις ακατάστατες ορμές, τους αρχέγονους δαιμόνους σε μια φωτεινή πειθαρχημένη ανθρώπινη βούληση. Το ανότατο ιδανικό της Ελλάδας είναι: να σωθεί το εγώ από την αναρχία και το χάος. Το ανότατο ιδανικό της Ανατολής είναι: να ενωθεί το εγώ με το άπειρο και να εξαφανιστεί. Η παθητική ενατένιση, η μακάρια απάρνηση, η γεμάτη εμπιστοσύνη εγκατάλειψη στις μυστηριώδεις απρόσωπες δυνάμεις, αυτό είναι η ουσία της Ανατολής.

Δεν υπάρχει τίποτα τόσο αντίθετο στην ψυχή και στην πράξη του Οδυσσεύα όσο η ανατολίτικη αυτή αντίληψη της ζωής. Ο Οδυσσεύς δεν είναι καθόλου ανατολίτης. Βέβαια δε σκεπάζεται το χάος, όπως ο Έλληνας: του αρέσει να κρατάει άγρυπνη και να πληθαίνει τη δυναμική του βλέποντάς το: μα δεν εγκαταλείπεται ποτέ του στο χάος: ίσια ίσια, το αντίθετο: κι ως την τελευταία στιγμή, όταν φάνηκε ο θάνατος, στέκονταν όρθιος μπροστά από το χάος και το κοίταζε με αθόλοτο μάτι.

Η στάση τούτη απέναντι στη ζωή και στο θάνατο δεν είναι ελληνική: ούτε ανατολίτικη. Είναι κάτι άλλο. Και τώρα αρχίζει η εξομολόγησή μου. Χαίρουμαι που μου δίνετε την εφκαιρία να ξηγήσω πώς συναρτώ την ψυχή μου με την παμπάλαιη προγονική ψυχή και πώς από τις ρίζες αυτές βγαίνει η κοσμοθεωρία μου: το κεντρικό δράμα που ρυθμίζει τα τελευταία χρόνια τη ζωή και το έργο μου δε μου ήρθε «άνωθεν», από επιστημονικές σοφίες και μεταφυσικούς οραματισμούς, παρα «κάτωθεν», από τα χώματα της γήιμης.

Η Κρήτη (για μένα, — όχι, φυσικά, για όλους τους Κρητικούς, πολύ λιγότερο για τον Ερωτόκριτο και την Ερωφίλη, που ο πατέρας τους ήταν Βενετσιάνος) η Κρήτη είναι η σύνθεση που πάντα μου επιδιώκω: η σύνθεση Ελλάδας και Ανατολής. Ούτε Φραγκια νιόθω μέσα μου ούτε καθαρή «αποσταγμένη» κλασική Ελλάδα: ούτε, καθόλου, το αναρχούμενο χάος και την άβουλη εγκαρτέρηση της Ανατολής. Κάτι άλλο, μια σύνθεση: το εγώ ν' ατενίζει την άβυσσο χωρίς ν' αποσυνθέτεται: το εναντίον, η ενατένιση αυτή να το γεμίζει συνοχή, υπερηφάνεια κι αντρειά. Και τη ματιά τούτη που ατενίζει έτσι τη ζωή και το θάνατο, την ονομάζω *κρητική*.

Στο μινωικό πολιτισμό τέτοια ήταν η κρητική ματιά. Η μινωική Κρήτη, με τους τρομαχτικούς σεισμούς της που τους συμβόλιζε ο Τάβρος και με τα παιχνίδια που κάνουν οι Κρητικοί ίσια ίσια με τον Τάβρο αυτόν, πραγματοποιεί αυτό που θεωρώ το ανότατο: τη Σύνθεση.

Καμία σχέση δεν έχει ο κρητικός αυτός τάβρος με τον τάβρο του Μίθρα, που τον λάτρεβαν ως θεό και τον σκότοναν από αγάπη, για να ενωθούν μαζί του, μεταλαβαίνοντας. Ούτε, ακόμα λιγότερο, με τις ταβρομαχίες. Οι Κρητικοί αντίκρουζαν τον Τάβρο-Τιτάνα-Σεισμό χωρίς φόβο, κατάματα, και δεν τον σκότοναν για να σμιξουν μαζί του (Ανατολή) ή για ν' απαλαχτούν από την παρουσία του (Ελλάδα), παρα έπαιζαν μαζί του, άνετα.

Η άμεση αυτή επαφή με τον Τάβρο ακόνιζε τη δύναμη του Κρητικού, καλλιεργούσε τη σβελτέτσα και τη χάρη του κορμιού, τη φλογερή και ψυχραιμιά συνάμα ακρίβεια της κίνησης, την πειθαρχία της θέλησης και τη δυσκολοαπόχτητη γεναιότητα ν'αντιμετριάσει, χωρίς πανικό, με το σκοτεινό, πολυδύναμο Τάβρο-Τιτάνα. Κ' έτσι ο Κρητικός μετέτρεψε τη φρίκη σε υψηλό παιχνίδι, όπου η αρετή του ανθρώπου στην άμεση επαφή με το θείο τονόνοταν και νικούσε. Νικούσε χωρίς να εξαφανίζεται τον αποτρόπαιο Τάβρο, γιατί δεν τον θεωρούσε οχτρο, παρα συνεργάτη: χωρίς αυτόν τό κορμι δε θα γίνονταν τόσο δυνατό και χαριτωμένο κ' η ψυχή τόσο γενναία.

Βέβαια, για ν'ανεχτεί κανείς και για να παίξει ένα τόσο επικίνδυνο παιχνίδι, χρειάζεται μεγάλη σωματική και ψυχική προπόνηση κι ανύπνοτη πειθαρχία νέβρων: μα όταν μια φορά προπονηθείς και πάρεις τον αέρα του παιχνιδιού, κάθε κίνησή σου πια γίνεται απλή, σίγουρη, κι άνετη.

Την ηρωική χωρίς ελπίδα και χωρίς φόβο, παιχνιδιάρα ματιά, που αντικρίζει έτσι τον Τάβρο — την Άβυσσο — τη λέω: *κρητική ματιά*.

Ξέρω πως σε όλο τον κόσμο και στη σημερινή Ελλάδα υπάρχουν κι άλλες ματιές καθαρές, όλο φως κ' εβγένεια, που βλέπουν τον κόσμο χωρίς να τον τεντώνουν και να τον πυραχτώνουν όπως ο Γκρέκο τα κορμιάτου (αλήθεια, τί θάλεγε ένας αρχαίος κλασικός Έλληνας αν έβλεπε τις ζωγραφίες του Γκρέκο;), λαμπροί, πιστοί καθρέφτες του κόσμου: τέτοια είναι η νησιώτικη, η ρουμελιώτικη ματιά. Τη σέβουμαι και τη χαίρουμαι, μα δεν την έχω: δεν πειράζει, έχω την άλλη.

9.— Ελληνική, ανατολίτικη, κρητική ματιά... Η εποχή που περνούμε μου φαίνεται αποφασιστικά αντικλασική. Ζητάει να σπάσει τα καλούπια, — στην πολιτική, οικονομική, κοινωνική ζωή, στη σκέψη, στην πράξη, — να πετύχει μια νέα ισορρόπηση: μια νέα κλασική εποχή — σε ανώτερο επίπεδο.

πεδο, να δημιουργήσει αφο που είπαμε νέο Μύθο, που να δίνει ένα νέο, συγχρονισμένο πια, νόημα στον κόσμο.

Άγρια είναι η εποχή μας, ο Τάβρος, οι υπόγειες διονυσιακές δυνάμεις, ξεπολύθηκαν, η απολώνια φλούδα της ψυχής ραγίζει. Εβγένεια, αρμονία, ισοροπία, γλύκα της ζωής, εφτυχία, όλα τούτα είναι αρετές και χαρές που πρέπει να χάσουμε το κουράγιο να τις αποχαιρετήσουμε. Ανήκουν σε άλλες εποχές, περασμένες ή μελούμενες. Κάθε εποχή έχει και το δικό της το πρόσωπο· το πρόσωπο της εποχής μας είναι άγριο. Ψυχές ντελικάτες δεν μπορούν να το αντικρύσουν, αποστρέφουν τα μάτια με φρίκη· επικαλούνται πρότυπα εβγενέστατα και ασύχρονα, δεν μπορούν να κοιτάζουν κατάματα το σύγχρονο εξαίσιο και φρικαλέο κόσμογονικό θέαμα. Το έργο της τέχνης το θέλουν κομένο στ' αχνάρια της επιθυμίας τους και του τρόμου τους. Κοιτάζουν τη σύγχρονη ζωή να ξεσπάει κάθε στιγμή μπροστά τους με κοσμοχαλάστρα δαιμονική δύναμη, και δεν τη βλέπουν· αν την έβλεπαν, θα ζητούσαν το αντικαθρέφτισμά της και στη σύγχρονη τέχνη.

Όταν βλέπω στα δηγήματα, ποιήματα, δράματα, ρομάντσας, τόση άγνοια της τωρινής Στιγμής, μια μονάχα εξήγηση μπορώ να δώσω: το μάτι του ανθρώπου δεν τολμάει να δει ένα φοβερό θέαμα παρα πολήν καιρο αργότερα, όταν πια εξαφανιστεί το θέαμα και συνέλθει απο την τρομάρα της η ψυχή. Κι όταν τύχει κάποιος, πειθαρχώντας τις δυνάμεις και τις αδυναμίες του, να δει το φοβερό θέαμα πριν ακόμα εξαφανιστεί, οι άλλοι τον κοιτάζουν με οργή και

δυσφορία και προσπαθούν να παρηγορηθούν και να παρηγορήσουν και τους συνανθρώπους τους λέγοντας:— Μην τον ακούτε· «ο κόσμος του δεν υπάρχει», έχει «απίστεφτα διαστρεβλωμένες αισθήσεις».

Σημειώνω τις φράσεις αυτές· οι έγγονοι κ' οι δισέγγονοι θα κρίνουν.

Θα προτιμούσα μονάχα — γιατί αφο θάταν πιο συμφέρο στο αγωνιζόμενο Πνέμα, που ακατάπαφτα παρατάει τους γεροντότερους και μάχεται, στην πρωτοπορεία, μαζί με τους νεότερους — θα προτιμούσα εσεις, ο νέος, να κοιτάζατε μπροστά κατα το μελούμενο, κ' εγω πίσω, κατα τις αγαπημένες παλιές φόρμες ζωής και τέχνης. Γιατι, θαρω, δεν υπάρχει ανότερη απόδειξη της αρετής του ωριμότερου άντρα, παρα όταν κατορθώνει να βοηθήσει ένα νεότερό του να τον ξεπεράσει.

Μεγάλη είναι η στιγμή όταν ένας ώριμος άντρας έρχεται σε πνευματική επαφή μ' ένα νεότερό του· πάντα η στιγμή αφο μου είταν γερή. Λαμπαδοδρομία είναι το αγωνισμα που ανέλαβε το Πνέμα απάνω στη γής· ο νεότερος πρέπει ν' αρπάζει με σεβασμο και με βία τη λαμπάδα απο τα χέρια του ωριμότερου για να την πάει πιο πέρα.

Τούτη, για τον αληθινα ώριμο πνευματικον άντρα, είναι, είμαι βέβαιος, η μεγαλύτερη χαρά της ζωής του. Όχι χαρά, κάτι βαθήτερο· αμοιβή. Αμοιβή και δικαιοση όλης του της ζωής.

Δυστυχώς, αγαπητε κ. Λαούρδα, στην πνευματική μας τούτη επαφή οι όροι αντεστράφησαν· και σας παρακαλω να πιστέψετε πως αφο με γεμίζει πικρία.»

N. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ΤΑ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΠΕΘΑΜΕΝΟΥ

Στην κ. ΑΘΗΝΑ ΤΑΡΣΟΥΛΗ,
τοῦκλεισε τὰ μάτια τοῦ Ἀλέκου Φωτιάδη.

Δὲν κλείς τὰ μάτια, ἀνεύθυνα, τοῦ πεθαμένου! Κι' ἄλλα
δακρῶζουν τί τοὺς στέρησες τὴ φωτοδότρα πλάση,
κι' ἄλλα σ' ἀδράχτουν σύγκορμα, μὲ βιάση γιὰ φευγάλα,
τί τὸ κορμί τους κοίμισες γιὰ πάντα, νὰ ἡσυχάση.

Μὰ ἐσὺ μὲ μάτια ὀρθάνοιχτα ἢ σφαιλισμένα, ὠϊμένα,
πάντ' ἄγρυπνα μὲς τῆς νυχτὸς τὰ ἐντάφια τὰ βάθη,
τὸν ζῆς μπροστά σου τὸ νεκρό, — μάτια δικὰ του ἢ ξένα; —
ἐκεῖνον ποὺ δὲ σ' ἔχασε καὶ γιὰ τὸν κόσμο ἐχάθη...

17. 7. 1943

MIX. ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ